

ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา¹

Wisdom as Epistemic Virtue

ศิริปุณย์ ดิสรียะกุล

Siripoonya Dissariyakul

นักศึกษาระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Master's Student, Department of Philosophy, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

[Received: 28/04/2563 Revised: 30/11/2563 Accepted: 01/12/2563]

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และเสนอถึงปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาภายใต้แนวคิดของกลุ่มญาณวิทยาเชิงคุณธรรม 1) ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นมีความเป็นไปได้ โดยพิจารณาจากความสอดคล้องกันระหว่างคุณลักษณะของปัญญากับคุณลักษณะของคุณธรรมเชิงญาณวิทยา และ 2) ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นมีสถานะเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อและมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดความรู้แบบไตร่ตรอง โดยพิจารณาผ่านกระบวนการและบทบาทของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

คำสำคัญ: ปัญญา, คุณธรรมเชิงญาณวิทยา, ญาณวิทยาเชิงคุณธรรม

Abstract

This article aims to analyze and propose wisdom as an epistemic virtue under the concept of virtue epistemology: 1) The concept of wisdom as epistemic virtue is possible when correspondence is considered between the characteristics of wisdom and the characteristics of epistemic virtue; and 2) the concept of wisdom as epistemic virtue has a status as a justification and is likely to create reflective knowledge when the process and the role are considered of wisdom as epistemic virtue.

---

¹ บทความนี้มีพื้นฐานจากวิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ถึงปัญญา²ในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา³ว่ามีความเป็นไปได้ และเสนอว่าปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นมีสถานะเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ ไม่ใช่ตัวความรู้ โดยพิจารณาผ่านกระบวนการและบทบาทของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

ญาณวิทยาเชิงคุณธรรมทำให้ความเข้าใจนิยามความรู้มีมิติที่กว้างขวางขึ้นจากเดิม โดยการอธิบายว่า ความรู้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับแค่ความเชื่อหรือเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ แต่ได้ให้ความสำคัญกับตัวผู้รู้ว่าเป็นผู้มีคุณธรรมเชิงญาณวิทยาหรือไม่ ซึ่งถ้าหากผู้รู้มีคุณธรรมเชิงญาณวิทยาแล้วย่อมทำให้ผู้รู้มีความสามารถที่จะเป็นผู้ที่มีความรู้ได้ จากแนวคิดในลักษณะนี้ของกลุ่มญาณวิทยาเชิงคุณธรรม ทำให้คุณธรรมเชิงญาณวิทยามีบทบาทสำคัญต่อการเกิดขึ้นของความรู้ และยิ่งไปกว่านั้นบทบาทของญาณวิทยาเชิงคุณธรรมยังทำให้กรอบการทำงานของเนื้อหาทางญาณวิทยานั้นกว้างขึ้นไปด้วย กล่าวคือไม่ได้จำกัดอยู่แค่ปัญหาดั้งเดิมของญาณวิทยา เช่น การให้คำนิยามหรือเงื่อนไขของความรู้ การให้เหตุผลสนับสนุนความเชื่อ การแก้ปัญหาวทางญาณวิทยาเกี่ยวกับวิมตินิยม แต่ยังมี การไปพยายามทำความเข้าใจสิ่งทีนอกเหนือจากความรู้ด้วย เช่น ความเข้าใจ ปัญญา รวมถึงทำความเข้าใจในขอบเขตที่กว้างขึ้นอย่างการทำความเข้าใจการรู้คิดในระดับชุมชนหรือสังคมด้วย ซึ่งผู้เขียนเองก็มีความสนใจในตัวของ “ปัญญา (wisdom)”

ดังนั้นบทความนี้จึงต้องการวิเคราะห์ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาว่ามีความเป็นไปได้หรือไม่ และถ้าเป็นไปได้แล้วปัญญานั้นควรจะเป็นไปอย่างไร โดยผู้เขียนจะพิจารณาผ่านกระบวนการและบทบาทของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา โดยโครงสร้างของบทความมีดังนี้

---

² คำว่า “ปัญญา” (Wisdom) ในบทความนี้ เบื้องต้นหมายถึง “อะไรที่ทำให้เป็นผู้มีปัญญา” (What that makes person wise) ซึ่งเป็นความหมายที่ไม่ได้เฉพาะเจาะจงถึงปัญญาในนิยามของใครโดยเฉพาะ

³ คำว่า “คุณธรรมเชิงญาณวิทยา” (Epistemic Virtue) ที่ถูกใช้ในบทความนี้ มุ่งเน้นให้หมายถึงแนวคิดที่ถูกเสนอโดยกลุ่มญาณวิทยาเชิงคุณธรรม (Virtue Epistemology) ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า คุณธรรมเชิงสติปัญญา (Intellectual Virtue) ซึ่งในบางบริบทถูกใช้แทนกันได้ แต่ที่บทความนี้เลือกใช้เฉพาะคำว่าคุณธรรมเชิงญาณวิทยา เนื่องจากเพื่อหลีกเลี่ยงนัยของคำที่อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจต่อการแบ่งลักษณะของคุณธรรมออกเป็น คุณธรรมเชิงสติปัญญาและคุณธรรมเชิงจริยธรรม (Moral Virtue)

1. ปัญญาสามารถเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาได้หรือไม่

1.1 ญาณวิทยาเชิงคุณธรรมคืออะไร

1.2 นักญาณวิทยาเชิงคุณธรรมมีข้อเสนอเรื่องคุณธรรมเชิงญาณวิทยาอย่างไร

1.3 ปัญญาสามารถเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาได้หรือไม่

2. ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาเป็นอย่างไร

2.1 กระบวนการของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

2.2 บทบาทของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

1. ปัญญาสามารถเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาได้หรือไม่

ในหัวข้อนี้จะเป็นการทำความเข้าใจถึงญาณวิทยาเชิงคุณธรรมว่ามีแนวคิดอย่างไร และมีข้อเสนอเรื่องคุณธรรมเชิงญาณวิทยาอย่างไร เพื่อที่จะนำไปพิจารณาต่อว่าปัญญาสามารถที่จะเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาตามข้อเสนอของนักญาณวิทยาเชิงคุณธรรมได้หรือไม่

1.1 ญาณวิทยาเชิงคุณธรรมคืออะไร

ญาณวิทยาเชิงคุณธรรม (Virtue Epistemology) เป็นแนวทางหนึ่งของญาณวิทยาร่วมสมัย โดยมีแนวคิดที่ญาณวิทยาเป็นการศึกษาในเชิงบรรทัดฐาน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจในคุณค่าและบรรทัดฐานเชิงญาณวิทยา⁴ ดังนั้นญาณวิทยาจึงยังเป็นสิ่งจำเป็นที่ควรศึกษาอยู่ และไม่ใช่เพียงแค่เราเข้าใจปรากฏการณ์ทางญาณวิทยาผ่านความรู้ทางวิทยาศาสตร์อย่างสาขาวิทยาศาสตร์การรู้คิด (cognitive science) หรือจิตวิทยาก็เพียงพอ แต่ญาณวิทยาเชิงคุณธรรมมุ่งเน้นการศึกษาไปที่ตัวบุคคลหรือชุมชนในฐานะที่เป็นผู้รู้ ซึ่งนักญาณ

---

⁴ ตัวอย่างเช่น นักญาณวิทยาเชิงคุณธรรมบางคนเห็นว่าญาณวิทยาควรมีเป้าหมายที่จะช่วยทำให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีเชิงสติปัญญา สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตได้ (ลินดา แซ็กเซปสกี) หรือทำให้สังคมดีขึ้น (มิแรนด้า ฟริกเกอร์) และนักญาณวิทยาเชิงคุณธรรมศึกษาถึงคุณสมบัติเชิงบรรทัดฐานของการรู้คิดผ่านคุณสมบัติของตัวผู้รู้ เช่น ลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญาหรือคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

วิทยาเชิงคุณธรรมเห็นว่าคนที่บุคคลหรือชุมชนใด ๆ เป็นผู้รู้ได้นั้นก็เนื่องมาจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยา (Epistemic virtues) ที่มีอยู่และได้แสดงออกมาผ่านบุคคลหรือชุมชนนั้น ๆ

โดยทั่วไปแล้วญาณวิทยาเชิงคุณธรรมถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มนำเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรม (virtue reliabilism) กับ กลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรม (virtue responsibilism) ซึ่งทั้งสองกลุ่มมีแนวคิดพื้นฐานของญาณวิทยาเชิงคุณธรรมร่วมกันดังที่กล่าวมา แต่สิ่งที่ทำให้ทั้งสองกลุ่มต่างกันคือนิยามของตัวคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่แต่ละกลุ่มนั้นอ้างถึง

กลุ่มแรก กลุ่มนำเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรม เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นก่อนโดยเริ่มจากแนวคิดของ เออร์เนสต์ โซซา (Ernest Sosa) ในบทความ *The Raft and the Pyramid*⁵ (1980) โดยเสนอว่าแนวคิดเรื่องคุณธรรมเชิงญาณวิทยาจะสามารถช่วยแก้ปัญหาเรื่องการให้เหตุผลสนับสนุนทางญาณวิทยา (epistemic justification) ระหว่างกลุ่มมูลฐานนิยม (foundationalism) กับกลุ่มสหพันธ์นิยม (coherentism) ได้ โดยอธิบายถึงคุณธรรมเชิงญาณวิทยาว่าเป็นศักยภาพหรือความสามารถของบุคคลที่ทำให้ความเชื่อของบุคคลนั้นมีความมั่นคงและน่าเชื่อถือ (stable and reliable) โดยโซซาเปรียบเทียบกับการยิงธนูว่า การที่นักยิงธนูนั้นจะยิงถูกเป้าหมายต้องประกอบไปด้วยความแม่นยำ (accuracy) ในการที่จะเล็งให้ถูกเป้าหมาย ความเชี่ยวชาญ (adroitness) ที่เกิดจากการฝึกฝนของนักธนูจนชำนาญ และผลลัพธ์ของการยิงธนูที่ถูกเป้าหมายอย่างเหมาะสม (aptness) ถึงแม้จะเป็นไปได้ที่มีปัจจัยภายนอกเช่น ลมหรือระยะทาง จะสามารถทำให้การยิงธนูนั้นถูกเป้าหมายด้วยก็ตาม แต่สิ่งสำคัญคือความแม่นยำในการยิงควรเกิดจากความเชี่ยวชาญของนักธนูที่ทำให้ถูกเป้าหมายเหมาะสมมากกว่าเกิดจากปัจจัยภายนอกที่ควบคุมไม่ได้ เช่นเดียวกับการมีความเชื่อที่จริง (true belief) นั้นก็ควรเกิดจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของตัวบุคคลเช่นกัน โดยมีตัวอย่างของคุณธรรมเชิงญาณวิทยาเป็นศักยภาพทางการรู้คิด (cognitive faculty) เช่น การรับรู้ (perception) ความทรงจำ (memory) การทบทวนความคิด (introspection) จากแนวคิดลักษณะนี้ของโซซาที่คล้ายกับแนวคิดของกลุ่มนำเชื่อถือนิยมเชิงกระบวนการ (process reliabilism) ในเรื่องของการมีกระบวนการที่น่าเชื่อถือในการเข้าถึงความจริง ทำให้เรียกความคิดในกลุ่มนักญาณวิทยาที่เชื่อว่า บุคคลจะมีความรู้ได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีความเชื่อที่จริงซึ่งเกิด

⁵ Ernest Sosa, "The Raft and the Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge (1980)," In Ernest Sosa, *Knowledge in perspective selected essays in epistemology*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 189.

⁶ Ernest Sosa. *A Virtue Epistemology Apt Belief and Reflective Knowledge Volume I*. (Oxford: Oxford University Press, 2007), 22.

จากคุณธรรมเชิงญาณวิทยา ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ทำให้ความเชื่อมั่นคงและน่าเชื่อถือแล้วทำให้บุคคลนั้นสามารถเข้าถึงความจริงว่า กลุ่มน่าเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรม

กลุ่มที่สอง กลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรม เป็นกลุ่มที่เกิดภายหลังโดยเห็นว่าคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มน่าเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมนั้นสามารถมองให้กว้างขึ้นได้⁷ โดยเพิ่มคุณธรรมเชิงญาณวิทยาจากที่กลุ่มน่าเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมมองว่ามีเพียงศักยภาพทางการรู้คิดของบุคคล เช่น การรับรู้หรือความทรงจำไปสู่การเป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญา (intellectual traits) เช่น การเปิดใจรับฟัง (open-mindedness) ความอยากรู้ (inquisitiveness) ความละเอียดถี่ถ้วน (thoroughness) ความกล้าหาญทางสติปัญญา (intellectual courage) และการที่เรามีลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญาที่ดีนั้นจะทำให้เราเป็นบุคคลที่มีความรู้ได้ ซึ่งหากมองในลักษณะที่เป็นทฤษฎีเชิงคุณค่าเหมือนกันแนวคิดนี้อาจจะเทียบได้กับจริยศาสตร์เชิงคุณธรรม (virtue ethics) ในลักษณะที่ต่างก็เน้นไปที่คุณสมบัติในเชิงลักษณะนิสัยของตัวบุคคลมากกว่าคุณสมบัติของตัวการกระทำหรือความรู้ ดังนั้นในมุมมองของกลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรมนั้น การที่บุคคลใดจะมีความรู้ได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีคุณธรรมเชิงญาณวิทยา ซึ่งก็คือการมีลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญา อันเป็นลักษณะนิสัยที่บุคคลนั้นเป็นผู้ควบคุมและรับผิดชอบต่อลักษณะนิสัยนั่นเอง แนวคิดในลักษณะนี้จึงถูกเรียกว่ากลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรม

1.2) นักญาณวิทยาเชิงคุณธรรมมีข้อเสนอเรื่องคุณธรรมเชิงญาณวิทยาอย่างไร

ในหัวข้อที่ผ่านมา นักญาณวิทยาเชิงคุณธรรมทั้งกลุ่มน่าเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมและกลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรมต่างก็เชื่อว่า การที่บุคคลจะมีความรู้ได้นั้นก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีคุณธรรมเชิงญาณวิทยา แต่ต่างกันที่คุณธรรมเชิงญาณวิทยาของแต่ละกลุ่มต่างกัน โดยคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มน่าเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมจะเป็นศักยภาพทางการรู้คิด เพื่อที่จะทำให้สามารถเข้าถึงความจริงได้อย่างมั่นคงและน่าเชื่อถือ แต่คุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรมจะเป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญา ซึ่งหากบุคคลใดมีลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญาที่ดีจะทำให้บุคคลนั้นมีคุณสมบัติที่จะเป็นผู้มีความรู้ได้

ในเบื้องต้นนั้นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน โดยที่ทั้งสองกลุ่มต่างก็ไม่ได้ยอมรับนิยามของคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่อีกฝ่ายหนึ่งนำเสนอ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะลักษณะของจุดเริ่มต้น มุมมอง และคำถามที่นักญาณวิทยาเชิงคุณธรรมเข้าไปร่วมเสนอความคิดเห็นนั้นต่างกัน

⁷ Lorraine Code. *Epistemic Responsibility*. (Hannover NH: University Press of New England, 1987), 44.

โซซาเริ่มต้นจากการแก้ปัญหาระหว่างกลุ่มมูลฐานนิยมกับกลุ่มสหทัยนิยม ในเรื่องของการให้เหตุผลสนับสนุนทางญาณวิทยา โดยได้เริ่มนำเสนอแนวทางของญาณวิทยาเชิงคุณธรรมที่มีคุณธรรมเชิงญาณวิทยา ได้แก่ ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสและความทรงจำ มาเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ⁸ ที่จะทำให้ความเชื่อที่จริงนั้นมั่นคงและน่าเชื่อถือ

ส่วนจอห์น เกรโก (John Greco) ที่รับแนวคิดของโซซาก็ได้ขยายขอบเขตของคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มน่าเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมให้กว้างขึ้น เป็นศักยภาพและความสามารถในการรู้จัก รวมไปถึงนิสัยอันจะทำให้บุคคลสามารถเข้าถึงความจริงและหลีกเลี่ยงความผิดพลาดที่จะเกิดขึ้นได้⁹ เช่น การรับรู้ที่ดี ความทรงจำที่น่าเชื่อถือและการใช้เหตุผลที่ดีด้วย ในแง่ของคำถามที่กลุ่มน่าเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมเข้าไปมีส่วนร่วมคือการแก้ปัญหาทางญาณวิทยาเกี่ยวกับวิมตินิยม การให้คำนิยามหรือเงื่อนไขของความรู้ การให้เหตุผลสนับสนุนความเชื่อ

ในอีกฝั่งหนึ่งกลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรมนั้นต่างออกไปคือ คุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มนี้ไม่ใช่ศักยภาพในการรู้จักแต่เป็นลักษณะนิสัย เช่น ความรอบคอบ ความกล้าหาญทางสติปัญญา การเปิดใจรับฟัง และในแง่ของคำถามที่รับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรมเข้าไปมีส่วนร่วมนอกจากปัญหาพื้นฐานทางญาณวิทยาแล้ว นักญาณวิทยาในกลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรมก็ได้ขยายขอบเขตของคำถามเชิงญาณวิทยาให้ไปไกลขึ้น เช่น ความเข้าใจและปัญญาคืออะไร การทำความเข้าใจการรู้จักในระดับชุมชนหรือสังคมเพื่อสร้างชุมชนหรือสังคมที่เจริญงอกงามทางสติปัญญา

ลอเรน โค้ด (Lorraine Code) เห็นว่าญาณวิทยาควรที่จะให้ความสนใจแก่บุคคลและสังคมโดยให้แนวคิดเรื่อง ความรับผิดชอบเชิงญาณวิทยา¹⁰ (epistemic responsibility) ซึ่งก็คือการที่บุคคลนั้นมีความรับผิดชอบในเชิงญาณวิทยาที่จะมุ่งสู่การหาความจริงแล้วทำให้ได้มาซึ่งความรู้และทำให้ชีวิตของคนผู้นั้นเป็นชีวิตที่มีสติปัญญา โดยมีความรับผิดชอบเชิงญาณวิทยาเป็นคุณธรรมที่สำคัญต่อเป้าหมายนั้น นอกจากนั้นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่โค้ดกล่าวถึงยังมี การเปิดใจรับฟัง ความซื่อสัตย์ โดยโค้ดมองว่าคุณธรรมเชิงญาณวิทยาเป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญา

⁸ Ernest Sosa, "The Raft and the Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge (1980)," 189.

⁹ John Greco, "Virtue in Epistemology," In Paul K Moser (Eds.), *Oxford Handbook of Epistemology*. (New York: Oxford University Press, 2002), 287.

¹⁰ Lorraine Code. *Epistemic Responsibility*, 44.

ส่วนเจมส์ มองมาเค็ต (James Montmarquet) เห็นว่าคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่จะนำไปสู่ชีวิตที่มีสติปัญญา คือ ความพิถีพิถันเชิงญาณวิทยา¹¹ (epistemic conscientiousness) ซึ่งเป็นนิสัยเชิงสติปัญญาที่มีคุณสมบัติสำคัญคือ ความปรารถนาที่จะได้มาซึ่งความจริงและหลีกเลี่ยงความผิดพลาด อันเกิดจากความไม่ลำเอียง ความสุขุมและความกล้าหาญ แนวคิดของมองมาเค็ตต่างจากแนวคิดของโค้ดตรงที่ไม่จำเป็นจะต้องได้มาซึ่งความรู้เสมอไปจึงจะมีชีวิตที่มีสติปัญญาได้ อีกทั้งยังเห็นว่าความรับผิดชอบเชิงญาณวิทยาของโค้ดนั้นอาจทำให้เกิดการยึดถือว่าตัวเองถูกอยู่เสมอขึ้นมาได้

ลินดา แซ็กเซปสกี (Linda Zagzebski) เป็นนักญาณวิทยาเชิงคุณธรรมในกลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรม โดยได้เสนอว่า คุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นประกอบไปด้วยเป้าหมายสองส่วน¹² คือ แรงจูงใจและผลสำเร็จ ซึ่งเป็นเหมือนการรวมแนวคิดของทั้งโค้ดและมองมาเค็ต โดยแซ็กเซปสกีอธิบายว่าคุณธรรมนั้นทางหนึ่งต้องเกิดจากแรงจูงใจที่จะมุ่งเข้าหาเป้าหมายทางสติปัญญาอย่างความรู้หรือความจริง ส่วนในอีกทางหนึ่งเป็นผลสำเร็จจากการกระทำของตัวคุณธรรมนั่นเอง เช่น คนที่มีความกล้าหาญทางสติปัญญานั้นในทางหนึ่งจะต้องมีแรงจูงใจที่จะค้นหาหรือยืนหยัดต่อสู้เพื่อความจริง ส่วนในอีกทางหนึ่งนั้นก็ต้องมีผลของการกระทำอันเกิดจากความกล้าหาญทางสติปัญญาที่ประสบผลสำเร็จ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่านักญาณวิทยาเชิงคุณธรรมในแต่ละกลุ่มก็เห็นต่างกันในระยะเยียดของตัวคุณธรรมเชิงญาณวิทยา แต่ในภาพกว้างก็กล่าวได้ว่ากลุ่มนำเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมก็จะเห็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาเป็นศัพทภาพการรู้คิดที่ทำให้ความเชื่อที่จริงนั้นมั่นคงและน่าเชื่อถือ ส่วนกลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรมก็จะเห็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาเป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญา อันเป็นลักษณะนิสัยที่บุคคลนั้นเป็นผู้ควบคุมและรับผิดชอบต่อลักษณะนิสัยนั่นเอง

แต่ถ้าพิจารณาต่อไปแล้ว การแบ่งแยกกันของกลุ่มนักญาณวิทยาเชิงคุณธรรมนั้นมีอยู่ แต่ไม่ได้เป็นการแบ่งแยกกันโดยเด็ดขาด เพราะอย่างน้อยคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของทั้งสองกลุ่มก็ไม่ใช่ว่าไปด้วยกันไม่ได้ กล่าวคือ 1) เป็นไปได้ที่คุณธรรมเชิงญาณวิทยาของทั้งสองกลุ่มเกิดขึ้นประกอบกัน เพื่อนำมาซึ่งการได้ถึงความรู้ เช่น การมีความทรงจำที่ดีประกอบกับความละเอียดถี่ถ้วนทางญาณวิทยาก็เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมกันได้ 2) คุณธรรมบางอย่างเหมาะสมกับการเข้าถึงความจริงในลักษณะที่ต่างกัน จึงไม่จำเป็นที่จะต้องแบ่งแยกกลุ่มคุณธรรมเชิงญาณวิทยาอย่างเด็ดขาด เช่น การที่เราจะเห็นสภาพแวดล้อมที่ถูกต้องแจ่มชัดนั้น

¹¹ James Montmarquet. "Epistemic Virtue and Doxastic Responsibility." *American Philosophical Quarterly* 29,4 (1992): 331.

¹² Linda Zagzebski. *Virtues of the Mind: An Inquiry Into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 165.

เราจำเป็นต้องมีสายตาที่ดี แต่การที่เราจะสามารถรู้หรือเข้าใจความเห็นที่ต่างออกไปจากที่เราเชื่อเราจำเป็นต้องมีการเปิดใจรับฟัง ซึ่งทั้งสองกรณีนั้นจำเป็นต้องใช้คุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่ต่างกลุ่มกัน 3) การขยายขอบเขตของคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของแต่ละกลุ่ม ที่เห็นได้ชัดคือ กลุ่มนำเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมที่สามารถเปิดรับคุณธรรมเชิงญาณวิทยาใหม่ๆได้ ถ้าสามารถอธิบายได้ว่าคุณธรรมนั้นสามารถทำให้ความเชื่อที่จริงนั้นมั่นคงและน่าเชื่อถือได้ ถึงแม้คุณธรรมนั้นจะมีลักษณะเป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญาก็ตาม เช่น การอ่อนน้อมถ่อมตนเชิงญาณวิทยาถึงแม้จะเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่มีลักษณะเป็นนิสัยเชิงสติปัญญา แต่ถ้าเรามีความอ่อนน้อมถ่อมตนเชิงญาณวิทยาแล้วจะทำให้เราเกิดข้อผิดพลาดในการรับฟังข้อมูล เหตุผลหลักฐานจากผู้อื่นน้อยลงซึ่งจะทำให้ความเชื่อที่เป็นจริงของเรานั้นมั่นคงและน่าเชื่อถือมากขึ้น กลุ่มนำเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมก็สามารถรับเอาความอ่อนน้อมถ่อมตนเชิงญาณวิทยามาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาได้ และจากที่กล่าวมาในส่วนนี้นั้นจะทำให้เราสามารถนำไปพิจารณาต่อว่า ปัญญาที่มีความเป็นไปได้อาจจะเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาได้หรือไม่

1.3) ปัญญาสามารถเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาได้หรือไม่

การพิจารณาว่าปัญญาสามารถเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาได้หรือไม่ เริ่มจากนิยามของญาณวิทยาเชิงคุณธรรมว่า การที่บุคคลจะมีความรู้ได้นั้นก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีคุณธรรมเชิงญาณวิทยา ถ้าปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาแล้ว ปัญญาจะสามารถทำให้บุคคลผู้มีปัญญานั้นเป็นผู้มีความรู้ได้ โดยในบทความนี้จะใช้ตัวอย่างของผู้มีปัญญา คือ โซเครตีส (Socrates) ที่ปรากฏอยู่ในหนังสืออโพลจี (Apology) ของเพลโต (Plato) และใช้การวิเคราะห์นิยามปัญญาของชาร์อน ไรอัน (Sharon Ryan) ในบทความ Wisdom¹³ เพื่อบอกว่าโซเครตีสนั้นมีความรู้ และความรู้นั้นสามารถเกิดขึ้นได้จากปัญญาของโซเครตีส ซึ่งจะนำไปสู่ข้อเสนอก็คือ เป็นไปได้ที่ปัญญาจะสามารถเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

ข้อพิจารณาถึงการเป็นผู้มีปัญญาของโซเครตีสจากหนังสืออโพลจี¹⁴ นั้นเริ่มจากที่เพื่อนของโซเครตีสชื่อ แครเฟอน (Chaerephon) ได้ไปถามกับเทพพยากรณ์แห่งวิหารเดลฟี (The oracle of Delphi) ว่า “มีผู้ใดที่มีปัญญามากกว่าโซเครตีสหรือไม่” เทพพยากรณ์ให้คำตอบว่า “ไม่มี” จากเหตุการณ์นี้ทำให้โซเครตีสงุนงงสงสัย เนื่องจากเห็นว่าตนเองไม่ได้เป็นผู้มีปัญญามากที่สุด แต่ด้วยเทพเจ้ายอมไม่โกหก ดังนั้นคำตอบย่อมเป็นจริง โซเครตีสจึงได้พยายามพิสูจน์ โดยการเข้าไปพูดคุยกับนักการเมืองที่มีชื่อเสียงว่ามีปัญญา แต่ก็ได้รับรู้

¹³ Sharon Ryan, "Wisdom," In Keith Lehrer, B. Jeannie Lum, Beverly A. Slichta, and Nicholas D. Smith (Eds.), *Knowledge, Teaching, and Wisdom*, (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1996). 233.

¹⁴ Plato, "Socrates' defense (Apology)," In Hamilton Edith and Cairns Huntington (Eds.), *The Collected Dialogues of Plato*, (Princeton New Jersey: Princeton University Press, 1961). 21a.

ว่าผู้ที่ได้ชื่อว่ามีปัญญานั้นกลับไม่ได้มีปัญญาจริง โสเครติสจึงเข้าใจในเบื้องต้นว่า การที่ตนเองรู้ว่าไม่รู้อะไร นั้นย่อมมีปัญญากว่าคนที่คิดว่าตัวเองรู้แต่กลับไม่ได้รู้อย่างที่กล่าวอ้าง หลังจากนั้นโสเครติสก็ได้ไปพูดคุยกับผู้ที่ได้ชื่อว่ามีปัญญาอีกหลายคน รวมถึงเหล่ากวีและช่างฝีมือที่สามารถผลิตผลงานที่ดีและงามออกมาได้ ซึ่งแปลว่าพวกเขาน่าจะจะมีปัญญาที่จะรู้ถึงความดีและงามนั้น แต่ก็ได้ผลในทำนองเดียวกันกับผู้ที่ได้ชื่อว่ามีปัญญาคนอื่นที่โสเครติสไปพูดคุยก่อนหน้านี้ คือ ถึงพวกกวีและช่างฝีมือจะมีความรู้ในการผลิตผลงาน แต่พวกเขาเหล่านั้นกลับอ้างว่าตนเองนั้นมีความรู้มากกว่าที่ตนเองรู้ ซึ่งต่างกับโสเครติสที่รู้ว่าตนเองไม่รู้ ถึงแม้จะไม่มีความรู้ในแบบกวี ช่างฝีมือหรือผู้มีชื่อเสียงว่ามีปัญญาคนอื่นก็ตาม

จากเนื้อหาในหนังสืออโพลโลจีที่กล่าวมานั้น ชารอน ไรอัน ได้นำไปวิเคราะห์ถึงนิยามของปัญญาผ่านตัวของโสเครติส ดังนี้

ข้อเสนอ (H1) โสเครติสเป็นผู้มีปัญญา เมื่อและก็ต่อเมื่อ โสเครติสเชื่อว่าโสเครติสไม่ใช่ผู้มีปัญญา¹⁵

จากข้อเสนอ (H1) เป็นการตีความตามข้อความที่ปรากฏในหนังสืออโพลโลจีที่โสเครติสเชื่อว่าตนเองไม่ใช่ผู้มีปัญญา ซึ่งชารอนยังเห็นว่าการตีความว่าโสเครติสเชื่อว่าตัวเองไม่ใช่ผู้มีปัญญานั้นเป็นการตีความมุมมองที่ไม่ถูกต้องนัก เนื่องจากชารอนเห็นว่าคนที่มีความสามารถรู้ตัวเองได้ว่าเป็นผู้มีปัญญา แม้ว่าก่อนที่จะมีคำพยากรณ์โสเครติสอาจจะเชื่อว่าตนไม่ใช่ผู้มีปัญญา แต่เมื่อได้รับคำพยากรณ์แล้ว ถึงแม้โสเครติสจะงุนงงสงสัยแต่โสเครติสก็เชื่อคำพยากรณ์ เพราะเทพเจ้าย่อมไม่โกหก และยิ่งภายหลังเมื่อตัวโสเครติสเองได้ไปตรวจสอบพูดคุยกับนักการเมือง กวีและช่างฝีมือที่มีชื่อเสียงว่ามีปัญญาแล้วนั้น โสเครติสก็พบว่าตัวเองนั้นมีปัญญา¹⁶ ซึ่งเท่ากับว่าตัวโสเครติสเองก็เป็นตัวอย่างแย้งของข้อเสนอ (H1) ด้วยเช่นกัน

เมื่อผู้เขียนนำข้อเสนอ (H1) มาวิเคราะห์ต่อจะได้ว่า “โสเครติสรู้ว่าตนเองเป็นผู้มีปัญญา” เพราะ 1) โสเครติสเชื่อว่าตนเองเป็นผู้มีปัญญา หลังจากที่ได้ไปพูดคุยตรวจสอบกับผู้ที่มีปัญญาแล้ว 2) โสเครติสมีเหตุผลสนับสนุนในการเชื่อว่าตนเองนั้นเป็นผู้มีปัญญา ทั้งจากคำตอบของเทพพยากรณ์ การไปพูดคุยตรวจสอบกับผู้ที่มีปัญญาแล้วได้ใคร่ครวญในภายหลังว่าตนเองเป็นผู้มีปัญญา 3) การที่โสเครติสใคร่ครวญตนเองว่า การไม่รู้อะไรนั้นย่อมเป็นการมีปัญหาว่าคนที่ไม่รู้แต่อ้างว่าตัวเองรู้ ก็ทำให้การเป็นผู้มีปัญญาของโสเครติสนั้นเป็นจริงด้วย จึงเท่ากับว่าโสเครติสรู้ว่าตนเองเป็นผู้มีปัญญา และจากที่กล่าวมาจึงกล่าวได้ว่าโสเครติสเป็นผู้มีปัญญา

¹⁵ Sharon Ryan, "Wisdom," 233.

¹⁶ *Ibid.*, 235.

ข้อเสนอม (H2) โสเครติสเป็นผู้มีปัญหา เมื่อและก็ต่อเมื่อ โสเครติสเชื่อว่าโสเครติสไม่รู้อะไรเลย¹⁷

ในข้อเสนอม (H2) เป็นการตีความตามข้อความที่ปรากฏในหนังสือโพโลจีอีกเช่นกัน โดยการที่โสเครติสกล่าวว่าสิ่งที่ตนเองรู้ว่าไม่รู้อะไรนั้นย่อมมีปัญหาว่าคนที่คิดว่าตัวเองรู้แต่กลับไม่ได้รู้อย่างที่กล่าวอ้าง ซึ่งการนิยามปัญหาในข้อเสนอม (H2) นี้ซารอนเองก็เห็นว่ายังเป็นการตีความลักษณะของผู้มีปัญหาของโสเครติสที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า ถึงแม้โสเครติสจะไม่มีความรู้ในลักษณะเดียวกันกับที่นักการเมือง กวีและช่างฝีมือมี แต่ไม่ใช่ว่าโสเครติสนั้นไม่มีความรู้ เพราะซารอนเห็นว่าแต่ส่วนสำคัญอยู่ตรงที่โสเครติสนั้นรู้ในสิ่งที่ตนเองนั้นรู้ โดยไม่กล่าวอ้างว่ารู้ในสิ่งที่ตนเองไม่รู้ ซึ่งต่างกับเหล่าผู้ที่ถูกโสเครติสตรวจสอบพูดคุย

เมื่อผู้เขียนนำข้อเสนอม (H2) มาวิเคราะห์ต่อจะได้ว่า โสเครติสนั้นรู้อะไรบางอย่าง ซึ่งการรู้อะไรบางอย่างนั้นก็คือการที่โสเครติสเป็นผู้มีความรู้ หากพิจารณานิยามความรู้ในแบบดั้งเดิม คือ ความเชื่อที่เป็นจริงและมีเหตุผลสนับสนุนว่าจริง (justified true belief) การที่โสเครติสกล่าวว่า “สิ่งที่ตัวเองนั้นรู้คือตนเองไม่รู้อะไรเลย” เท่ากับ โสเครติสในฐานะผู้รู้ (S) นั้นรู้ว่า (knows that) สิ่งที่ตัวเองนั้นรู้คือตนเองไม่รู้อะไรเลย (P) ดังนั้นถ้า

- A) “สิ่งที่ตัวเองนั้นรู้คือตนเองไม่รู้อะไรเลย” (P) จริง และ
- B) โสเครติส (S) เชื่อว่า “สิ่งที่ตัวเองนั้นรู้คือตนเองไม่รู้อะไรเลย” (P) และ
- C) โสเครติส (S) มีเหตุผลสนับสนุนความเชื่อว่า “สิ่งที่ตัวเองนั้นรู้คือตนเองไม่รู้อะไรเลย” (P) จริง

จะเห็นได้ว่าจะมีกรณีทั้งข้อ A), B), C) สามารถเป็นจริงได้ กล่าวคือ ในข้อ A) เป็นจริงในกรณีที่ความหมายว่า “สิ่งที่ตัวเองนั้นรู้คือตนเองไม่รู้อะไรเลย” คือ ไม่รู้ในสิ่งที่ตนเองได้ไปถามนักการเมือง กวี ช่างฝีมือ ที่อ้างว่าตัวเองรู้ ส่วนในข้อ B) เป็นจริงในกรณีที่ ตัวโสเครติสเชื่อในสิ่งที่ตัวเองกล่าวไว้ ซึ่งทั้งข้อ A) และ B) ถือว่าจริงในบริบทที่โสเครติสกล่าวถึงในหนังสือโพโลจี สำหรับข้อ C) โสเครติสนั้นมีเหตุผลสนับสนุนความเชื่อในการที่จะเชื่อว่า “สิ่งที่ตัวเองนั้นรู้คือตนเองไม่รู้อะไรเลย” เป็นจริง เช่น การที่โสเครติสนั้นไม่รู้คำตอบของสิ่งที่โสเครติสถามต่อนักการเมือง กวีและช่างและไม่สามารถตอบคำตอบที่คิดว่าถูกต้องออกมาได้ ก็ย่อมเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่ออันควรเชื่อได้ว่า ที่โสเครติสไม่รู้คำตอบนั้นเป็นจริง จึงกล่าวได้ว่าข้อ C) มีเหตุผล

¹⁷ Ibid.

สนับสนุนความเชื่อให้ควรเชื่อว่าเป็นจริง ซึ่งได้ว่าทั้งข้อ A), B), C) สามารถเป็นจริง จึงเท่ากับว่าโสเครตีสในฐานะผู้รู้นั้นมีความรู้ว่า “สิ่งที่ตัวเองนั้นรู้คือตนเองไม่รู้อะไรเลย” จริง หรือก็คือ โสเครตีสนั้นเป็นผู้มีความรู้

แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่ได้หมายความว่า ปัญญาของโสเครตีสที่ทำให้โสเครตีสเป็นผู้มีปัญญานั้นทำให้โสเครตีสเป็นผู้มีความรู้ไปด้วย ถึงแม้โสเครตีสจะเป็นผู้มีความรู้ตามที่พิจารณาข้างต้นก็ตาม ซึ่งในส่วนนี้เราอาจจะต้องพิจารณาเพิ่มเติมว่า แล้วอะไรที่ทำให้โสเครตีสกล่าวเช่นนั้น ซึ่งหากเปรียบเทียบแล้วนักการเมือง กวี ช่างฝีมือที่โสเครตีสเข้าไปถามถึงสิ่งที่แสดงถึงปัญญา ต่างก็ไม่มีใครกล่าวเช่นเดียวกับโสเครตีสหรือก็คือไม่มีความรู้เช่นเดียวกับโสเครตีส ทั้งที่หากมองกลับไป ปัจจัยที่ทำให้เกิดความรู้อย่างเดียวกันในข้อ A), B), C) สามารถเกิดกับคนอื่นได้เช่นกันแต่ก็ไม่มีใครมีความรู้เช่นเดียวกับโสเครตีส ซึ่งเท่ากับว่านอกจากตัวความรู้ที่ต่างกันแล้ววิธีการอ้างความรู้ของคนอื่นก็ต่างจากโสเครตีสด้วย จึงไม่สามารถมีความรู้เช่นเดียวกับโสเครตีส ซึ่งตรงนี้เองที่อาจตั้งสมมุติฐานได้ว่าการเป็นผู้มีปัญญาของโสเครตีสทำให้โสเครตีสสามารถที่จะเข้าถึงความรู้ด้วยวิธีการอ้างความรู้เช่นนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่าปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

ซึ่งหากพิจารณาต่อไปอีกว่า ถ้าปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาแล้ว จะต้องสอดคล้องกับลักษณะของคุณธรรมเชิงญาณวิทยา กล่าวคือลักษณะการเป็นผู้มีปัญญาของโสเครตีส จะต้องสอดคล้องกับการเป็นผู้มีคุณธรรมเชิงญาณวิทยา ถ้าสอดคล้องก็เท่ากับว่ามีความเป็นไปได้เพิ่มขึ้นที่ปัญญาจะเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยา โดยพิจารณาว่า ถ้าปัญญานั้นสามารถสร้างความน่าเชื่อถือและความมั่นคงให้ความเชื่อที่จริงได้ ลักษณะของปัญญานั้นก็จะโน้มเอียงไปในการเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มน่าเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรม หรือถ้าปัญญานั้นมีคุณลักษณะเป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญาที่บุคคลนั้นเป็นผู้ควบคุมและรับผิดชอบต่อลักษณะนิสัยนั้นเอง ลักษณะของปัญญานั้นก็จะโน้มเอียงไปในการเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรม

จากหนังสืออโพลโลจีจะเห็นว่าก่อนที่โสเครตีสจะเชื่อว่าตนเองมีปัญญานั้น ถึงแม้โสเครตีสจะเชื่อคำตอบของเทพพยากรณ์ แต่โสเครตีสก็ได้ทำการตรวจสอบตนเองว่าเป็นผู้มีความรู้หรือไม่จากการไปสอบถามผู้ที่มีชื่อเสียงว่ามีปัญญาทั้งหลาย อีกทั้งเมื่อได้รู้ว่าการที่ตนเองรู้ว่าไม่รู้อะไรนั้นย่อมเป็นผู้มีความรู้ ก็ไม่ได้ทำให้โสเครตีสเลิกทำการตรวจสอบตนเองจากการสอบถามผู้อื่น¹⁸ ถึงแม้จะบอกไม่ได้ว่าลักษณะนิสัยใดเป็นลักษณะนิสัยของผู้มีความรู้ชัดเจน แต่สิ่งที่โสเครตีสทำนั้นแสดงออกถึงลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญา ซึ่งสามารถเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาได้ เช่น จากการมีความทรงจำที่ดีและมีการทบทวนความคิดซึ่งเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มน่าเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรม หรือจากความละเอียดถี่ถ้วนและความรอบคอบ

¹⁸ Plato, "Socrates' defense (Apology)," 23c.

เชิงสติปัญญา รวมถึงการไม่ปิดใจยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่ม
รับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรม และจากที่กล่าวมาแม้ไม่สามารถบอกได้ว่าปัญญาคือคุณลักษณะใดลักษณะ
หนึ่งอย่างชัดเจน แต่ในอีกทางหนึ่งคืออาจจะมองได้ว่าปัญญานั้นอาจจะมีส่วนประกอบร่วมกันของคุณธรรม
เชิงญาณวิทยาหลายอย่างเข้าด้วยกันจึงทำให้เป็นผู้มีปัญญาได้

จากที่กล่าวมาผู้เขียนจึงเห็นว่าเป็นไปได้ที่ปัญญาจะเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยา โดยมีเหตุผลสนับสนุนคือ
1) ความรู้ที่โสเครติสรู้และวิธีการอ้างความรู้ของโสเครติสนั้นต่างจากผู้อื่น จึงเป็นไปได้ที่ความรู้หรือวิธีการ
อ้างความรู้ที่โสเครติสใช้นั้นจะเกิดจากความเป็นผู้มีปัญญาของโสเครติส 2) มีความสอดคล้องกันระหว่าง
ลักษณะของผู้มีปัญญาของโสเครติสกับลักษณะของผู้มีคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

2. ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาเป็นอย่างไร

ในหัวข้อนี้จะพิจารณาต่อไปว่าถ้าปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาแล้วจะเป็นไปโดยมีลักษณะอย่างไร
โดยพิจารณาผ่านกระบวนการและบทบาทของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

2.1. กระบวนการของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

กระบวนการของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรก คือ กระบวนการ
ของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นทำให้เกิดความรู้ขึ้นได้อย่างไร ส่วนที่สอง คือ กระบวนการ
ของการเกิดขึ้นของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาเป็นไปได้อย่างไร โดยในส่วนแรกเราจะ
สมมุติฐานไว้ก่อนว่าคุณธรรมเชิงญาณวิทยาทั้งหลายนั้นมีกระบวนการในการที่ทำให้เกิดความรู้ขึ้นมาได้ใน
ลักษณะเดียวกัน และถ้าปัญญาถูกอธิบายว่าทำให้เกิดความรู้ได้ด้วยกระบวนการเดียวกันกับคุณธรรมเชิง
ญาณวิทยาอย่างสอดคล้องกันแล้ว ก็เท่ากับว่าปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาตัวหนึ่งด้วยเช่นกัน ใน
ส่วนที่สองกระบวนการเกิดขึ้นของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา ในส่วนนี้จะเป็นการทำความเข้าใจ
สถานะของปัญญาในกระบวนการทางญาณวิทยา ว่าปัญญานั้นปรากฏอยู่ตรงส่วนใดและในลักษณะใดบ้าง
แล้วอธิบายถึงกระบวนการการเกิดขึ้นของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาว่าเป็นไปได้อย่างไร

ในขั้นแรกเราจะเริ่มจากพิจารณาว่า คุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นทำให้เกิดความรู้ขึ้นได้อย่างไร เริ่มจากนิยาม
ของความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นในบทความนี้จะใช้ นิยามความรู้แบบดั้งเดิม คือความเชื่อที่เป็นจริงและมีเหตุผล
สนับสนุนว่าจริง ประกอบกับนิยามความรู้ของกลุ่มญาณวิทยาเชิงคุณธรรม คือ การที่บุคคลใดจะมีความรู้ได้
ก็เนื่องมาจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความรู้ขึ้น ดังนั้นเท่ากับว่าความรู้ คือ
ความเชื่อที่จริงโดยมีคุณธรรมเชิงญาณวิทยาเป็นเหตุผลสนับสนุนให้ควรเชื่อว่าเป็นจริง

ส่วนกระบวนการทำให้เกิดขึ้นของความรู้นั้นจะใช้คำอธิบายของโซซา เป็นพื้นฐานในการอธิบายการเกิดขึ้นของความรู้ซึ่งเป็นคำอธิบายในกลุ่มนำเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรม เหตุผลที่เลือกใช้คำอธิบายของโซซานั้นก็เพราะจากการที่เราพิจารณาคุณธรรมเชิงญาณวิทยาก่อนหน้านี้ เราจะพบว่าคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มนำเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมสามารถขยายขอบเขตในการรับคุณธรรมเชิงญาณวิทยาใหม่ๆ ได้ดีกว่า กล่าวคือ คุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มนำเชื่อถือนิยมเชิงญาณวิทยา เน้นไปที่คุณสมบัติของตัวคุณธรรมเชิงญาณวิทยาว่าต้องสามารถทำให้ความเชื่อที่จริงของเรานั้นมั่นคงและน่าเชื่อถือมากขึ้น ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวไม่ได้จำกัดว่าตัวคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นจะต้องเป็นไปในลักษณะใด จึงสามารถที่จะเป็นศักยภาพการรู้คิด เป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญา หรือเป็นคุณธรรมในรูปที่ซับซ้อนอย่างเป็นองค์ประกอบของคุณธรรมเชิงญาณวิทยาหลายชนิดเข้าด้วยกันก็ได้ ซึ่งต่างจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงญาณวิทยาที่เน้นไปที่ลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญาของผู้รู้เป็นสำคัญ

โดยในเบื้องต้นโซซาอธิบายถึงการยิงธนูว่า¹⁹ การที่นักยิงธนูนั้นจะยิงถูกเป้าหมาย ต้องประกอบไปด้วยความแม่นยำ (accuracy) ในการที่จะเล็งให้ถูกเป้าหมาย ความเชี่ยวชาญ (adroitness) ที่เกิดจากการฝึกฝนของนักธนูจนชำนาญ และผลลัพธ์ของการยิงธนูที่ถูกเป้าหมายอย่างเหมาะสม (aptness) โซซาเรียกหลักในการวัดผลนี้ว่า โครงสร้างแบบ AAA (The AAA structure) ซึ่งความเชื่อที่อยู่ภายใต้โครงสร้างแบบ AAA เช่นกัน²⁰ กล่าวคือ ความแม่นยำต่อเป้าหมายของความเชื่อก็คือ ความจริง ความเชี่ยวชาญที่เกิดจากฝึกฝนจนชำนาญของความเชื่อก็คือ คุณธรรมเชิงญาณวิทยา และการถึงเป้าหมายอย่างเหมาะสมของความเชื่อก็คือ ความเชื่อนั้นเป็นจริงก็เนื่องจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

และเมื่อพิจารณาต่อว่าเหตุที่จะทำให้นักยิงธนูยิงได้ไม่ถูกเป้าหมายก็เนื่องจาก²¹ ตัวของนักยิงธนูนั้นขาดความเชี่ยวชาญ เช่น นักธนูนั้นกินยาแล้วทำให้ความสามารถในการยิงธนูนั้นลดลง หรือมีเหตุปัจจัยภายนอกทำให้ผิดพลาด เช่น เกิดลมแรงจนทำให้ธนูไม่ถูกเป้า ซึ่งในกรณีกินยานั้นเป็นการขาดความเชี่ยวชาญ ส่วนกรณีลมแรงเป็นการขาดการถูกเป้าหมายอย่างเหมาะสม เช่นเดียวกับกับความเชื่อที่ไม่สามารถเป็นความเชื่อที่จริงได้ก็เนื่องจากขาดความเชี่ยวชาญ เช่น การมีสายตาที่ผิดพลาด หรือไม่ก็ขาดการถึงเป้าหมายอย่างเหมาะสม เช่น การมีสายตาที่ดีแล้วแต่มีฝุ่นควันบังจนทำให้มองไม่เห็น ส่วนการขาดความแม่นยำนั้นโซซา

¹⁹ Ernest Sosa. *A Virtue Epistemology Apt Belief and Reflective Knowledge Volume I*, 22.

²⁰ *Ibid.*, 23.

²¹ *Ibid.*, 29.

เห็นว่าทุกสิ่งนั้นมีเป้าหมายของตัวเอง ไม่ว่าสิ่งนั้นจะมีความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม²²จึงไม่มีผลต่อการพลาดเป้าหมาย

ในทางตรงข้ามถ้าหากนักทฤษฎีถูกเป้าหมายแต่เป็นการที่บังเอิญยิ่งถูก เช่น ลมช่วยพัดให้ถูกเป้าหมายพอดีก็เท่ากับว่านักทฤษฎีนั้นขาดความเชี่ยวชาญเช่นกัน เช่นเดียวกับความเชื่อที่แม้ว่าจะถึงเป้าหมายอย่างเหมาะสม คือ ได้มาซึ่งความเชื่อที่จริง แต่ไม่ได้มาด้วยความเชี่ยวชาญ คือ ไม่ได้มาจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยา ก็ไม่นับว่าถูกต้องตามหลักการ โครงสร้างแบบ AAA ดังนั้น โครงสร้างแบบ AAA จะไม่สามารถขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไปได้เด็ดขาดในการได้มาซึ่งความเชื่อที่จริง

จากหลักการ โครงสร้างแบบ AAA ประกอบกับนิยามความรู้ ที่กล่าวมาข้างต้นจะได้ว่า กระบวนการของปัญญาในฐานะที่เป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่จะก่อให้เกิดความรู้ ก็คือ กระบวนการที่ได้มาซึ่งความเชื่อที่จริงโดยมีปัญญาเป็นเหตุผลสนับสนุนให้ควรเชื่อว่าเป็นจริง โดยปัญญานั้นจะทำให้ความเชื่อที่มั่นคั่งและน่าเชื่อถือ และถ้าความเชื่อที่เป็นจริงก็จะเรียกได้ว่าเป็นความรู้ ภายใต้เงื่อนไขว่าความเชื่อที่จริงนั้นจะต้องเกิดได้จากปัญญา

แต่ถ้าความเชื่อที่ไม่จริง จะไม่สามารถเรียกว่าความรู้ได้ แม้ว่าปัญญาจะยังคงเป็นเหตุผลสนับสนุนให้ควรเชื่อและยังทำให้ความเชื่อที่มั่นคั่งและน่าเชื่อถือมากขึ้นก็ตาม ในกรณีนี้จะเป็นเหมือนนักทฤษฎีที่ยังไม่ถูกเป้าหมายแม้จะมีความเชี่ยวชาญก็ตาม ซึ่งจากข้อสังเกตนี้จะเห็นว่าปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยายังคงมีเป้าหมายเป็นการทำให้ความเชื่อที่เป็นจริง แม้สุดท้ายแล้วความเชื่อที่ไม่จริงก็ตาม นอกจากนั้นยังมีความเป็นไปได้ที่จะมีกรณีที่เราไม่รู้ว่าคุณเชื่อที่เป็นจริงหรือไม่เป็นจริง แต่ปัญญาก็ยังคงเป็นเหตุผลสนับสนุนให้ควรเชื่อและยังทำให้ความเชื่อที่มั่นคั่งและน่าเชื่อถือเสมอ

ในส่วนที่สองของการพิจารณากระบวนการของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา คือ กระบวนการของการเกิดขึ้นของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาเป็นไปได้อย่างไร โดยจะเริ่มต้นพิจารณาจากสถานะของปัญญาในกระบวนการทางญาณวิทยาว่าปัญญานั้นปรากฏอยู่ตรงส่วนใดและอยู่ในลักษณะใดบ้าง แล้วจึงอธิบายถึงกระบวนการการเกิดขึ้นของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาว่าเป็นไปได้อย่างไร

สถานะของปัญญาในกระบวนการทางญาณวิทยา จะเห็นได้อย่างน้อย 2 สถานะ ได้แก่ สถานะแรกคือ การเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ (justification) ที่ปรากฏในนิยามของความรู้แบบดั้งเดิมก็คือ การเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่ทำหน้าที่เป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ ซึ่งเป็นสถานะของปัญญาที่บทความนี้

²² *Ibid.*, 23.

ต้องการศึกษา ส่วนสถานะที่สองที่ปรากฏคือ การเป็นความรู้ เช่น การอธิบายว่าปัญญาคือความรู้ทางทฤษฎีหรือความรู้ในการมีชีวิตที่ดี²³ แต่ในสถานะที่สองนี้ไม่ใช่สถานะที่บทความนี้สนใจ แต่จากการที่ปัญญาปรากฏอยู่ในสองสถานะอาจทำให้เกิดความสับสน ถ้าไม่อธิบายว่ากำลังกล่าวถึงปัญญาในสถานะใด

การทำความเข้าใจสถานะทั้งสองของปัญญานั้นสามารถพิจารณาประกอบไปกับการเป็นผู้มีปัญญาและกระบวนการเกิดขึ้นของความรู้จะทำให้เห็นภาพสถานะของปัญญาชัดเจนขึ้น โดยปัญญาในสถานะแรกปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาทำให้บุคคลเป็นผู้มีปัญญา และในบุคคลเดียวกันนั้นเองปัญญาก็เป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อของความเชื่อที่เกิดขึ้นกับผู้มีปัญญานั้น แต่จากที่ทำการพิจารณาแล้วข้างต้นมีโอกาสนี้ที่ผู้มีปัญญานั้นสามารถที่จะเกิดความเชื่อที่ไม่จริงซึ่งไม่เป็นความรู้ หรือเกิดความเชื่อที่จริงซึ่งเป็นความรู้ก็ได้ โดยที่บุคคลนั้นยังคงมีปัญญาได้ เนื่องจากปัญญาของบุคคลนั้นมีสถานะเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ จึงไม่จำเป็นที่ผู้มีปัญญานั้นจะต้องมีแต่ความเชื่อที่เป็นจริงเสมอไป²⁴

ส่วนปัญญาในสถานะที่สอง ปัญญาในฐานะที่เป็นความรู้ที่ต่างออกไป เพราะถ้าปัญญาเป็นความรู้และความรู้นั้นนิยามว่าเป็น ความเชื่อที่เป็นจริงและมีเหตุผลสนับสนุนความเชื่อว่าเป็นจริง ดังนั้นปัญญาในฐานะที่เป็นความรู้ย่อมทำให้ผู้ที่มิปัญญานั้นเป็นทั้งผู้มีปัญญาและเป็นทั้งผู้รู้ ซึ่งการเป็นผู้รู้นั้นย่อมไม่สามารถมีความเชื่ออันเป็นเท็จได้ ไม่เช่นนั้นจะขัดกับนิยามการเป็นความรู้ แต่การกล่าวเช่นนั้นดูเหมือนจะขัดกับข้อเท็จจริงที่ว่า บุคคลที่ได้ชื่อว่ามีปัญญาในประวัติศาสตร์ก็มีความเชื่อที่เป็นเท็จได้ เช่น ความเชื่อที่เป็นเท็จทางวิทยาศาสตร์หรือประวัติศาสตร์ที่ถูกค้นพบภายหลังว่าเป็นเท็จ นอกไปจากนั้นถ้าจะนิยามปัญญาว่าเป็นความรู้แล้ว จึงไม่ควรที่จะใช้ข้อโต้แย้งในทำนองที่ว่า ผู้มีปัญญานั้นมีความเห็นที่เป็นเท็จ ซึ่งจะทำให้ขัดกับนิยามของปัญญาที่เป็นความรู้

ด้วยข้อขัดแย้งในสถานะของปัญญาทั้งสองสถานะ กล่าวคือ ถ้าปัญญาในสถานะที่เป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อจะสามารถทำให้ผู้มีปัญญานั้นมีทั้งความเชื่อที่เป็นจริงและความเชื่อที่เป็นเท็จได้ ขัดกับปัญญาในฐานะที่เป็นความรู้ที่ผู้มีปัญญานั้นจะต้องมีแต่ความเชื่อที่เป็นจริงเท่านั้น ถ้าพิจารณาภายใต้เงื่อนไขที่บทความนี้รับข้อเสนอของญาณวิทยาเชิงคุณธรรมและรับว่าปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาแล้ว บทความนี้จึงไม่รับ

²³ Sharon Ryan. "What Is Wisdom?" *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition* 93,2 (1999): 122-124.

²⁴ ตัวอย่างการที่เป็นผู้มีปัญญาแต่สามารถมีความเชื่อเป็นเท็จได้ เช่น การที่ผู้มีปัญญานั้นมีความเชื่อทางวิทยาศาสตร์หรือประวัติศาสตร์ที่เป็นเท็จ แต่ตัวผู้มีปัญญานั้นได้ชื่อว่ามีปัญญาเพราะแสดงคุณลักษณะทางสติปัญญาของปัญญาออกมา ในกรณีนี้เป็นไปได้ถ้าสถานะของปัญญาเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ

สถานะที่ปัญญาเป็นความรู้มาพิจารณา แต่รับเพียงปัญญาในสถานะที่เป็นเหตุผลอันควรเชื่อเพื่อนำไปพิจารณาต่อไป

จากการที่ปัญญามีสถานะเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ การพิจารณากระบวนการของการเกิดขึ้นของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาเป็นไปอย่างไร จะเริ่มพิจารณาจากการที่ปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาและเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ โดยถ้าย้อนกลับไปหลักการ โครงสร้าง AAA ของโซซาที่เห็นว่าทุกสิ่งนั้นมีเป้าหมาย (aim) ของตัวเอง ไม่ว่าจะสิ่งนั้นจะมีความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม²⁵ เช่น หัวใจที่ไม่มี ความตั้งใจ (intentional) ก็มีเป้าหมายในการที่จะสูบฉีดเลือด เช่นเดียวกันกับนักยิงธนูที่มีความตั้งใจในการยิงก็มีเป้าหมายคือยิงธนูให้ถูกเป้าหมาย ดังนั้น ปัญญาที่เป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาและเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อย่อมต้องมีเป้าหมายเช่นกัน และจากการที่ปัญญาก็ต้องมีเป้าหมายของตัวเองนั้นก็ทำให้เราพิจารณาไปถึงกระบวนการของการเกิดขึ้นของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาได้

เป้าหมายของคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มน่าเชื่อถืออนิยมเชิงคุณธรรมนั้นน่าจะเป็นการทำให้ความเชื่อ นั้นมั่นคงและน่าเชื่อถือมากขึ้น ส่วนเป้าหมายของเหตุผลสนับสนุนความเชื่อน่าจะเป็นการทำให้ความเชื่อ นั้นน่าเชื่อว่าเป็นจริง ซึ่งปัญญาเป็นทั้งคุณธรรมเชิงญาณวิทยาและเหตุผลสนับสนุนความเชื่อย่อมต้องมีเป้าหมายเช่นเดียวกันด้วย และสำหรับเป้าหมายของตัวปัญญาเองน่าจะเป็นการทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้มี ปัญญา ซึ่งจากเป้าหมายของปัญญาที่กล่าวมาจะทำให้เราพิจารณาได้ว่ากระบวนการเกิดขึ้นของปัญญาอย่างน้อยต้องเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของตัวปัญญาเอง

เมื่อประกอบกับแนวทางการอธิบายถึงตัวคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่โซซานำมาใช้อธิบายว่าคุณธรรมนั้นเป็น ลักษณะที่เป็นคุณธรรมในความหมายแบบกว้างว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเนื่องจากเป็นศักยภาพของมนุษย์ที่ นำมาใช้งานได้ เหมือนที่ตาของเรามองเห็นได้ มีดนั้นมีคม ดังนั้นเช่นเดียวกับที่เราสามารถเข้าถึงความจริง ได้สิ่งนั้นก็เป็นอย่างคุณธรรมเชิงญาณวิทยา²⁶ ดังนั้นจากเป้าหมายของปัญญาและการอธิบายถึงคุณธรรมเชิง ญาณวิทยาดังกล่าว ทำให้เราสันนิษฐานถึงกระบวนการของการเกิดขึ้นของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณ วิทยาได้ว่า เป็นกระบวนการของการเกิดขึ้นของศักยภาพของมนุษย์ที่ทำให้สามารถเข้าถึงความจริงมากขึ้น ผ่านการทำให้ความเชื่อของบุคคลนั้นน่าเชื่อถือ มีเหตุอันควรให้เชื่อว่าเป็นจริง และทำให้บุคคลนั้นสามารถเป็นผู้ มีปัญญาได้

²⁵ Ernest Sosa. *A Virtue Epistemology Apt Belief and Reflective Knowledge Volume I*, 23.

²⁶ Ernest Sosa, "Intellectual virtue in perspective," In Ernest Sosa, *Knowledge in perspective selected essays in epistemology*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 271.

2.2. บทบาทของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

จากที่กล่าวมาในส่วนที่แล้วเราจะเห็นถึงข้อสันนิษฐานถึงกระบวนการของปัญญาในฐานะที่เป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่จะก่อให้เกิดความรู้ และกระบวนการของการเกิดขึ้นของปัญญาในฐานะที่เป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยา ซึ่งทำให้เราเห็นถึงสถานะและคุณลักษณะของปัญญาที่เป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาและเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ แต่ดูเหมือนว่าเราจะยังไม่เห็นว่าปัญญาทำให้ความเชื่อนั้นน่าเชื่อถือได้อย่างไร และปัญญาทำให้บุคคลสามารถเป็นผู้มีปัญญาได้อย่างไร ซึ่งคำถามแรกจะสามารถเข้าใจได้มากขึ้น ถ้าเราเข้าใจถึงบทบาทของปัญญาในฐานะที่เป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยา โดยพิจารณาผ่านลักษณะของความรู้ที่ปัญญานั้นมีบทบาททำให้เกิดขึ้น และพิจารณาว่าความรู้ที่ต่างกันอย่างไรกับความรู้ที่เกิดจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยาชนิดอื่น ส่วนคำถามที่สองจะพิจารณาบทบาทของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา ผ่านคุณลักษณะของตัวผู้มีความรู้ว่ามีลักษณะเช่นไร

เริ่มจากนักญาณวิทยาเชิงคุณธรรมทั้งกลุ่มนำเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมและกลุ่มรับผิดชอบนิยมเชิงคุณธรรมต่างก็เห็นว่าความรู้ที่เกิดจากคุณธรรมเชิงปัญญา แบ่งออกเป็นสองชนิดโดยชนิดแรกเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นได้เองโดยไม่ต้องตั้งใจทำให้เกิดและเป็นไปโดยอัตโนมัติ ชนิดที่สองเป็นความรู้ที่จะเกิดขึ้นได้ต้องตั้งใจทำให้เกิดขึ้นถึงจะมีความรู้ขึ้นมาได้ โดยในบทความนี้เราจะเรียกความรู้ชนิดแรกว่าความรู้แบบสัตว์²⁷ (animal knowledge) ส่วนความรู้ชนิดที่สองว่าความรู้แบบไตร่ตรอง²⁸ (reflective knowledge) ตามที่โซซาใช้เรียก

ความรู้แบบสัตว์เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นได้เองโดยที่ไม่ต้องตั้งใจให้เกิด หรือเกิดอย่างอัตโนมัติ ประเภทของความรู้ชนิดนี้เช่น ความรู้ของเด็กหรือความรู้ของสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ รวมถึงความรู้จากการรับรู้ (perceptual knowledge) หรือความรู้ความทรงจำ (memory knowledge) ตัวอย่างเช่น การที่เรารู้ว่าผนังมีสีขาว หรือการที่เราจำได้ว่าเมื่อเช้าเรากินข้าวกับอะไร ขยายความคือ การที่เรารู้ว่าผนังมีสีขาวนั้น ถ้าเราอยู่ในห้องที่มีแสงเพียงพอและผนังทาสีขาว เราแทบไม่ต้องทำอะไรเพียงแค่มองตามองโดยที่การมองเห็นและสมองของเรา

²⁷ เออร์เนส โซซา เรียกความรู้ในระดับนี้ว่า ความรู้แบบสัตว์ (animal knowledge) ส่วนลินดา แช็กเชปสกี เรียกว่า ความรู้ระดับต่ำ (low-grade knowledge) และเฮเธอร์ แบททอลล์ เรียกว่า ความรู้กัมมันต์ (passive knowledge)

²⁸ เออร์เนส โซซา เรียกความรู้ในระดับนี้ว่า ความรู้แบบไตร่ตรอง (reflective knowledge) หรือ ความรู้เชิงตัดสิน (judgmental knowledge) หรือการรู้อย่างเต็มที่ (knowing full well) ส่วนลินดา แช็กเชปสกี เรียกว่า ความรู้ระดับสูง (high-grade knowledge) หรือ ความรู้แบบไตร่ตรอง (reflective knowledge) และเฮเธอร์ แบททอลล์ เรียกว่า ความรู้กัมมันต์ (active knowledge)

ทำงานได้ดี เราก็จะรู้ว่าผนังมีสีขาวโดยที่เราแทบจะไม่ต้องทำอะไรเลย ไม่ต้องพยายามที่จะให้ได้มาซึ่งความรู้ว่าห้องมีสีขาว

ความรู้แบบไตร่ตรองตรงข้ามกับความรู้ชนิดแรก ความรู้ชนิดนี้ต้องมีความตั้งใจทำให้เกิดจึงจะเกิดความรู้ขึ้นได้ โดยอย่างน้อยก็ต้องการตัวแทนของผู้ที่จะรู้นั้น (agent) ในการที่จะไตร่ตรองถึงสถานการณ์ทางญาณวิทยา (epistemic situations) เช่น ไตร่ตรองถึงความเชื่อ สภาพแวดล้อม ความสามารถและขีดจำกัดในการรู้จักของตัวเอง เพื่อที่จะนำไปสู่ได้มาซึ่งความรู้ ตัวอย่างเช่น การค้นพบและได้มาซึ่งความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์หรือทางปรัชญา²⁹

เมื่อพิจารณาต่อไปถึงการเกิดขึ้นของความรู้ ถ้ากล่าวตามโซชาที่มีหลักการ โครงสร้าง AAA จะได้ว่า การจะมีความรู้ได้นั้นความเชื่อหนึ่งจะต้องมีคุณสมบัติ 1) มีความแม่นยำต่อเป้าหมาย คือ เป็นจริง 2) มีความเชี่ยวชาญ คือ เกิดจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยา 3) ถูกเป้าหมายอย่างเหมาะสม คือ ความเชื่อหนึ่งจริงเพราะความเชื่อหนึ่งเกิดจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยา จากการอธิบายเงื่อนไขของการเกิดขึ้นของความรู้ดังกล่าวสามารถนำไปพิจารณาความรู้ทั้งสองชนิดได้ว่า

การเกิดขึ้นของความรู้แบบสัตว์จะได้ตัวอย่างว่า การที่เรามีความรู้แบบสัตว์ว่า ‘ผนังมีสีขาว’ ได้ก็เพราะเรามีความเชื่อว่าผนังนั้นสีขาวและความเชื่อว่า ‘ผนังมีสีขาว’ นั้นก็มีคุณสมบัติ 1) เป็นจริง คือ ความเชื่อว่า ‘ผนังมีสีขาว’ นั้นเป็นจริง 2) เกิดขึ้นจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของเรา คือ การที่เรามีความเชื่อว่า ‘ผนังมีสีขาว’ เพราะสายตาที่ดีของเราเห็นสีของผนังนั้นเป็นสีขาว 3) เป็นจริงเพราะเกิดจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของเรา คือ ความเชื่อว่า ‘ผนังมีสีขาว’ นั้นเป็นจริงและความเชื่อหนึ่งเป็นจริงได้ก็เพราะสายตาที่ดีของเรามองเห็นผนังนั้นสีขาว ซึ่งการมีความรู้แบบสัตว์ได้นั้นอาจเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะและไม่ได้มีความตั้งใจที่จะรู้

แต่ถ้าหากเราต้องการที่จะมีความรู้แบบไตร่ตรองว่าผนังมีสีขาวได้นั้น โซชานิยามไว้ว่า เราจะต้องมีความเชื่อที่เหมาะสมและความเชื่อหนึ่งก็ถูกเชื่ออย่างเหมาะสม³⁰ (apt belief aptly noted) ซึ่งการเกิดขึ้นของความรู้แบบไตร่ตรองจะได้ตัวอย่างว่า เราจะมีความรู้แบบไตร่ตรองว่า ‘ผนังมีสีขาว’ ได้ถ้า 1) เรารู้ว่าผนังมีสีขาวในลักษณะที่เป็นความรู้แบบสัตว์³¹ 2) เราเชื่อว่า ‘เรารู้ว่าผนังมีสีขาว’ 3) ความเชื่อว่า ‘เรารู้ว่าผนังมีสีขาว’ นั้นเป็นจริง 4) ความเชื่อว่า ‘เรารู้ว่าผนังมีสีขาว’ นั้นเกิดจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยา 5) ความเชื่อว่า ‘เรารู้ว่า

²⁹ Heather Battaly, “Intellectual virtue and Knowledge.” In Stephen Hetherington and Markos Valaris (Eds.), *Knowledge in Contemporary Philosophy*. (London: Bloomsbury Academic, 2019). 271.

³⁰ Ernest Sosa. *A Virtue Epistemology Apt Belief and Reflective Knowledge Volume I*. 32.

³¹ การมีความเชื่อที่เหมาะสมได้นั้นคือการมีความเชื่อแบบสัตว์ (animal knowledge is essentially apt belief)

ผนังมีสีขาว' เป็นจริงและที่เป็นจริงได้ก็เพราะเกิดจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยา จากการเกิดขึ้นของความรู้แบบไตร่ตรองจากกล่าวได้ว่า โศซาคิดว่าความรู้แบบไตร่ตรองก็คือ การที่เรามีความรู้ว่าเรารู้³²

และเมื่อพิจารณาถึงคุณสมบัติของคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่จะสามารถทำให้ ความเชื่อที่เป็นจริงนั้นนำไปสู่การเป็นความรู้แบบไตร่ตรองนั้น โศซากล่าวว่าเราต้องรู้ได้ว่าที่มาของความเชื่อของเรานั้นจะต้องเป็นที่น่าเชื่อถืออย่างเพียงพอ³³ เช่น ถ้าเป็นในกรณี ความเชื่อที่ว่า 'ผนังมีสีขาว' นั้นต้องมีสายตาดูที่มองเห็นผนังนั้นเป็นสีขาว และสายตาของเรานั้นต้องเป็นที่น่าเชื่อถืออย่างเพียงพอด้วย กล่าวคือ ความรู้แบบไตร่ตรองนั้นเราต้องรู้ว่าตัวคุณธรรมทางญาณวิทยาของเรานั้นน่าเชื่อถืออย่างเพียงพอ ซึ่งต่างจากความรู้แบบสัญชาตญาณที่เรามีคุณธรรมเชิงญาณวิทยาโดยไม่จำเป็นที่เราจะต้องรู้ว่าคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นน่าเชื่อถืออย่างเพียงพอหรือไม่

จากที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับชนิดของความรู้ เมื่อเรานำปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยามาพิจารณาว่าปัญญานั้นจะทำให้เกิดความรู้ชนิดใด ก็มีองค์ประกอบที่ต้องคำนึงถึง 2 ประการด้วยกัน

- 1) 'การเลือกใช้คุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่เหมาะสมต่อความเชื่อ' โดยชนิดหรือลักษณะของคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่เหมาะสมที่จะใช้กับความเชื่อแต่ละความเชื่อนั้นก็ต่างกันออกไป ซึ่งในภาพกว้างอาจจะพอบอกได้ตามประเภทของคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้น เช่น คุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่เป็นประสาทการรับรู้ก็เหมาะสมกับความเชื่อที่เกี่ยวกับการรับรู้ กล่าวคือการใช้สายตาดูก็เหมาะกับความเชื่อที่เป็นภาพ สี ขนาด ซึ่งคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของกลุ่มน่าเชื่อถือนิยมเชิงคุณธรรมนั้นมีหลายประเภท เช่น เป็นศักยภาพการรู้คิด เป็นทักษะหรือเป็นความชำนาญ เป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญา นอกจากนี้ยังสามารถเปิดรับคุณธรรมชนิดใหม่เพิ่มขึ้นได้หากมีการค้นพบหรือนิยามเพิ่มเติม อีกทั้งคุณธรรมเชิงญาณวิทยายังสามารถที่จะใช้ร่วมกันหลายชนิดเพื่อให้เกิดความเชื่อที่น่าเชื่อถือได้ ตัวอย่างเช่น การจำเพื่อนที่ไม่ได้เจอกันนานได้ถูกต้องนั้นอาจจะใช้คุณธรรมเชิงญาณวิทยาหลายชนิดร่วมกันได้ เช่น ความทรงจำที่ดี สายตาที่ดี ความช่างสังเกตและความรอบคอบร่วมกัน

³² Heather Battaly, "Intellectual virtue and Knowledge," 275.

³³ Ernest Sosa. *A Virtue Epistemology Apt Belief and Reflective Knowledge Volume II.* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 151.

- 2) 'เนื้อหาของความเชื่อ' ความเชื่อแบบใดที่เกิดขึ้นแล้วต้องใช้ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา ในการทำให้เป็นความเชื่อที่จริง ซึ่งในส่วนี้อาจจะพิจารณาประกอบกับข้อสังเกตต่อการเลือกใช้ คุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่เหมาะสมกับความเชื่อดังกล่าว เป็นไปได้ที่เนื้อหาของความเชื่อบางอย่าง สามารถใช้คุณธรรมเชิงญาณวิทยาหลายชนิดรวมกันได้ แต่ถ้าความเชื่อนั้นใช้คุณธรรมเชิงญาณ วิทยาตัวหนึ่งแล้วสามารถทำให้เกิดความเชื่อที่เป็นจริงได้แล้ว ก็อาจไม่จำเป็นต้องใช้คุณธรรมเชิง ญาณวิทยาตัวที่สองเข้าร่วมแม้จะใช้ได้ ตัวอย่างเช่น การจำเพื่อนที่ไม่ได้เจอกันนานได้ถูกต้องนั้น อาจจะใช้คุณธรรมเชิงญาณวิทยาหลายชนิดรวมกันได้ แต่เมื่อเรามีความทรงจำที่ดีซึ่งน่าเชื่อถือและ เพียงพอที่จะทำให้เราจำเพื่อนคนนั้นได้อย่างถูกต้องแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องใช้คุณธรรมเชิงญาณวิทยา อื่นอีกก็ได้

กลับมาที่การพิจารณาปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาจะได้ว่า ปัญญาจะเป็นคุณธรรมเชิงญาณ วิทยาในประเภทที่เป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญา แต่ก็เป็นไปได้ที่ปัญญาเองก็จะมีส่วนประกอบที่เป็น คุณธรรมเชิงญาณวิทยาชนิดอื่นร่วมอยู่ด้วยเช่น อาจจะมีส่วนประกอบของความอ่อนน้อมถ่อมตน³⁴ การ ไคร่ครวญพิจารณาและการมีทักษะในการใช้เหตุผลที่ดี³⁵ เป็นต้น ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวทำให้ความเชื่อที่ ต้องใช้ปัญญาในการเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้น ไม่ใช่ความเชื่อที่จะเป็นความเชื่อที่จริงได้อย่างไม่ต้อง ทำอะไรเป็นอัตโนมัติ แต่เป็นความเชื่อที่จะจริงได้ต้องตั้งใจให้เกิดขึ้น ดังนั้นแนวโน้มของความรู้ที่ปัญญาใน ในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาทำให้เกิดขึ้นน่าจะเป็นความรู้แบบไตร่ตรอง ตัวอย่างเช่น โสเครติสในหนังสือ อโพลีจีที่ต้องการตรวจสอบความเชื่อที่ว่าตนเองเป็นผู้มีปัญญาวาจริงหรือไม่ ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิง ญาณวิทยาของโสเครติสทำให้โสเครติสต้องตรวจสอบความเชื่อดังกล่าว จนในที่สุดโสเครติสรู้ว่าความเชื่อ ที่ว่า 'ตนเองเป็นผู้มีปัญญา' นั้นเป็นจริง และหากพิจารณาว่าโสเครติสมีความรู้แบบไตร่ตรองได้ก็เพราะ 1) โสเครติสรู้ว่าตนเองเป็นผู้มีปัญญา ในลักษณะที่เป็นความรู้แบบสัจ³⁶ 2) โสเครติสเชื่อว่า 'โสเครติสรู้ว่า ตนเองเป็นผู้มีปัญญา' 3) ความเชื่อว่า 'โสเครติสรู้ว่าตนเองเป็นผู้มีปัญญา' นั้นเป็นจริง 4) ความเชื่อว่า 'โส เครติสรู้ว่าตนเองเป็นผู้มีปัญญา' ของโสเครติสเกิดจากปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่โสเครติสรู้ว่า

³⁴ Sharon Ryan, "Wisdom," 235.

³⁵ เห็นได้จากตัวของโสเครติส

³⁶ ในที่นี้มุ่งหมายว่า โสเครติสมีความรู้แบบสัจ คือรู้แบบไม่ตั้งใจรู้ว่า 'ตนเองเป็นผู้มีปัญญา' กล่าวคือ เป็นการระลึก รู้ขึ้นมาเอง ซึ่งเกิดภายหลังจากที่ได้ทำการไคร่ครวญตรวจสอบกับผู้อื่นตามที่ปรากฏในหนังสืออโพลีจีแล้ว จนโสเครติส พิจารณาได้ว่าความเชื่อว่า 'ตนเองเป็นผู้มีปัญญา' เป็นจริงและมีเหตุอันควรเชื่อ และเมื่อระลึกขึ้นมาภายหลังว่า 'ตนเอง เป็นผู้มีปัญญา' ก็ยอมรับโดยทันทีว่าเป็นจริงโดยไม่ต้องพยายามหรือตั้งใจ จึงอนุมานว่าเป็นความรู้แบบสัจ เพื่อนำมา อธิบายต่อว่าความรู้แบบไตร่ตรองนั้นเกิดขึ้นอย่างไร

น่าเชื่อถือเพียงพอ 5) ความเชื่อว่า 'โสเครติสรู้ว่าตนเองเป็นผู้มีปัญญา' นั้นเป็นจริงและที่เป็นจริงได้ก็เพราะเกิดจากปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่โสเครติสรู้ว่าน่าเชื่อถือเพียงพอ

โดยปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของโสเครติส อันเป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญาที่แสดงออกมาเพื่อค้นหาตรวจสอบความเชื่อว่า 'ตนเองเป็นผู้มีปัญญา' นั้นเป็นจริง เช่น การไปค้นหาตรวจสอบกับบุคคลกลุ่มต่างๆ หรือการที่แม้ว่าจะได้รู้ว่าตนเองเป็นผู้มีปัญญาแล้วแต่ก็ไม่ได้ทำให้โสเครติสหยุดค้นหาตรวจสอบต่อไปว่าความเชื่อ 'ตนเองเป็นผู้มีปัญญา' นั้นยังคงเป็นจริงอยู่หรือไม่ และในขณะเดียวกัน ตัวโสเครติสเองก็รู้ว่าลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญาของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่แสดงออกมานั้นเป็นที่น่าเชื่อถืออย่างเพียงพอต่อการที่ทำให้ความเชื่อว่า 'ตนเองเป็นผู้มีปัญญา' นั้นน่าเชื่อถือและเป็นจริง จากที่กล่าวมาทำให้เห็นบทบาทของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่ส่งผลให้เกิดความรู้แบบไตร่ตรอง

นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาเราจะเห็นว่าความรู้แบบไตร่ตรองที่เกิดจากปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้น มีองค์ประกอบที่ต่างจากความรู้ที่ได้จากคุณธรรมเชิงญาณวิทยาชนิดอื่นตรงที่ 'การเลือกใช้คุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่เหมาะสมต่อความเชื่อ' และ 'เนื้อหาของความเชื่อ' โดยความเชื่อที่จะใช้ปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นต้องมีลักษณะและเนื้อหาของความเชื่อที่เหมาะสมกันด้วย จึงจะทำให้ปัญญาถูกใช้ในในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

และจากการที่ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาก่อให้เกิดความรู้ในแบบไตร่ตรองได้ทำให้เห็นว่าปัญญานั้นทำให้ความเชื่อที่น่าเชื่อหรือเข้าใจถึงความจริงมากขึ้นได้เพราะความเชื่อที่ต้องใช้ปัญญาในการเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้น ไม่ใช่ความเชื่อที่จะเป็นความเชื่อที่เป็นจริงได้โดยไม่ต้องทำอะไร แต่เป็นความเชื่อที่จะเป็นจริงได้ก็ต่อเมื่อต้องตั้งใจให้เกิดขึ้น และจากความตั้งใจให้เกิดขึ้นนั้นย่อมต้องมีการกระทำบางอย่างที่แสดงออกมาเป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญาเพื่อทำให้ความเชื่อที่น่าเชื่อถือและเข้าใจการเป็นความเชื่อที่เป็นจริงมากขึ้น ที่กล่าวมาจึงเป็นการอธิบายว่าปัญญาทำให้ความเชื่อที่น่าเชื่อถือได้อย่างไร

ในส่วนต่อไปเราจะพิจารณารoles บทบาทของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาผ่านคุณลักษณะของตัวผู้มีปัญญาว่ามีลักษณะเช่นไร เพื่อตอบว่าปัญญาทำให้บุคคลสามารถเป็นผู้มีปัญญาได้อย่างไร โดยเริ่มจากคุณลักษณะของปัญญาที่เราได้พิจารณามาก่อนหน้านี้จะได้ว่า ปัญญาในบทความนี้มีฐานะเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยา มีสถานะเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อและไม่อยู่ในสถานะที่เป็นตัวความรู้ เป็นศักยภาพของมนุษย์ที่จะทำให้บุคคลสามารถเป็นผู้มีปัญญาได้ ดังนั้นการพิจารณาถึงคุณลักษณะของผู้มีปัญญาที่ได้แสดงออกมานั้นจะต้องสอดคล้องและไม่เป็นการขัดแย้งกับตัวสถานะและคุณลักษณะของปัญญาที่กล่าวมาแล้ว

ข้างต้น ซึ่งในส่วนนี้จะใช้โสเครตีสในหนังสืออโพลโลจีเป็นพื้นฐานในการพิจารณาถึงถึงคุณลักษณะของผู้มีปัญญา

ในหนังสืออโพลโลจี โสเครตีสได้ชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญา โดยเริ่มจากได้รับคำพยากรณ์ว่าไม่มีผู้ใดในเอเธนส์ที่มีปัญญามากกว่า³⁷ ตัวโสเครตีสงุนงงสงสัยต่อคำพยากรณ์นั้นเพราะไม่คิดว่าตนเองเป็นแม่แต่ผู้ที่มีปัญญา แต่โสเครตีสก็ไม่อาจไม่เชื่อเทพเจ้า³⁸ จึงตรวจสอบค้นหาผู้ที่ได้ชื่อว่ามีปัญญาเพื่อพิสูจน์ว่ามีผู้ที่มีปัญญามากกว่าตัวเอง แต่โสเครตีสก็ไม่พบว่ามีผู้ใดมีปัญญาเลย³⁹ โสเครตีสจึงได้รู้ว่าตนเองที่ไม่รู้อะไรเลยนั้นยังเป็นผู้มีปัญญามากกว่าคนที่ไม่รู้แต่กลับอ้างว่ารู้⁴⁰ แต่ถึงโสเครตีสจะรู้ว่าตนเองนั้นมีปัญญาแล้วถึงกระนั้นโสเครตีสก็ยังคงค้นหาสอบถามผู้คนต่อไป⁴¹ รวมถึงยังแนะนำให้ผู้คนแสวงหาทางสติปัญญาด้วย⁴² จากที่กล่าวมาตัวของโสเครตีสได้แสดงถึงคุณลักษณะทางสติปัญญาหลายอย่าง เช่น เป็นคนที่มีความอ่อนน้อมถ่อมคนทางญาณวิทยา เป็นคนที่มีการเปิดใจรับฟัง เป็นคนที่มีความแม่นยำทางญาณวิทยา เป็นคนที่มุ่งมั่นในการค้นหาความจริง ซึ่งการที่โสเครตีสมีคุณลักษณะทางสติปัญญาที่ได้ออกมาแล้วย่อมต้องมีทักษะหรือความเชี่ยวชาญทางญาณวิทยาประกอบอยู่ด้วย เช่น เป็นคนที่มีทักษะในการใช้เหตุผลที่ดี มีความสามารถในการใคร่ครวญพิจารณาที่ดีด้วย

ถ้ามองคุณลักษณะทางสติปัญญาที่โสเครตีสมีให้เป็นประเภทของคุณธรรมเชิงญาณวิทยาจะได้ว่า โสเครตีสนั้นมีคุณธรรมเชิงญาณวิทยาทั้ง ประเภทที่เป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญา และประเภทที่เป็นทักษะหรือความเชี่ยวชาญทางญาณวิทยา แม้จะไม่สามารถบอกได้ว่าคุณธรรมทางญาณวิทยาตัวใดที่เป็นตัวปัญญาอย่างแน่ชัด แต่เราสามารถกล่าวโดยรวมได้ว่า ลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญาทั้งหลายที่แสดงออกมาของผู้ที่มีปัญญา โดยรวมแล้วก็คือปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา โดยต่างก็มีเป้าหมายร่วมกันของตัวคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่เป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อว่า ต่างก็ต้องการเข้าถึงความจริงให้มากขึ้นและหลีกเลี่ยงความผิดพลาดให้น้อยลง และเมื่อลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญานั้นแสดงออกมาแล้ว ทำให้บุคคลนั้นมีความเชื่อที่น่าเชื่อมากขึ้น ก็ย่อมทำให้บุคคลผู้นั้นเป็นผู้มีปัญญา

³⁷ Plato, "Socrates' defense (Apology)," 21a.

³⁸ *Ibid.*, 21b.

³⁹ *Ibid.*, 23a.

⁴⁰ *Ibid.*, 21d.

⁴¹ *Ibid.*, 23b.

⁴² *Ibid.*, 29e.

ถ้าพิจารณาปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่มีสถานะเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อและไม่มีสถานะเป็นความรู้จะได้ว่า บุคคลผู้มีปัญญานั้นยังคงสามารถมีความเชื่อที่เป็นเท็จ หรือมีความเชื่อที่ไม่รู้ว่าเป็นจริงหรือเท็จได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีความเชื่อที่เป็นจริงตลอดเวลา แม้ในขณะที่ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาจะแสดงคุณลักษณะทางสติปัญญาออกมาก็สามารถมีความเชื่อที่เป็นเท็จได้ แต่ตัวปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาก็ยังคงรักษาเป้าหมายของตัวเอง คือต้องการเข้าถึงความจริงให้มากขึ้นและหลีกเลี่ยงความผิดพลาดอยู่เสมอ

จากที่กล่าวมาทำให้ผู้เขียนสังเกตเห็นว่าปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา มีลักษณะทางสติปัญญาที่โดดเด่นอย่างหนึ่ง คือ การมุ่งมั่นที่จะค้นหาความจริง กล่าวคือ ไม่ว่าบุคคลผู้มีปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นจะมีความเชื่อที่เป็นจริง หรือจะมีความเชื่อที่ยังไม่รู้ว่าเป็นจริงหรือเป็นเท็จก็ตาม ต่างก็ยังคงมุ่งมั่นที่จะค้นหาความจริงและตรวจสอบความเชื่อที่อยู่นอกระยะ เช่น ในกรณีโสเครติสที่เชื่อว่าตนเองเป็นผู้มีปัญญาแล้วแต่ก็ยังคงมุ่งมั่นตรวจสอบความจริงของความเชื่อที่อยู่นอกระยะ หรือในกรณีความเชื่อที่ยังไม่รู้ว่าเป็นจริงหรือเป็นเท็จ เช่น ความเชื่อในฐานะคำตอบที่มีต่อคำถามทางปรัชญา บุคคลผู้มีปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นก็จะไม่หยุดที่จะค้นหาความจริง แน่ใจว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะปัญญาเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อที่มีเป้าหมายเป็นการเข้าถึงความจริงให้มากขึ้น แต่อีกส่วนหนึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นเพราะ ‘การเลือกใช้ปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่เหมาะสมต่อความเชื่อ’ และ ‘เนื้อหาของความเชื่อ’ นั่นที่ทำให้ผู้มีปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นมีแนวโน้มที่จะเข้าหาความจริงหลีกเลี่ยงความผิดพลาดอยู่เสมอ เว้นเสียแต่ในกรณีที่รู้แน่นอนแล้วว่าความเชื่อที่เชื่อเป็นเท็จ ผู้มีปัญญานั้นก็จะหยุดหรือหลีกเลี่ยงที่จะค้นหาความจริงเพราะขัดกับเป้าหมายของการเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ ซึ่งลักษณะที่โดดเด่นของปัญญานี้ต่างออกไปจากคุณธรรมเชิงญาณวิทยาตัวอื่น ตัวอย่างเช่น การมีสายตาที่ดีถ้าเรารู้แล้วว่าผนังสีขาว⁴³ โดยปกติเราก็จะไม่กลับไปมุ่งมั่นค้นหาอีกว่าผนังนั้นมีสีอะไร หรือกรณีที่ยังไม่รู้ว่าผนังนั้นสีขาวจริงหรือไม่ เราก็จะมุ่งหาว่าความเชื่อที่ว่าผนังนั้นสีขาวจริงหรือไม่ แต่เมื่อได้ผลลัพธ์แล้วไม่ว่าเป็นจริงหรือเท็จเราก็หยุดที่จะค้นหา ซึ่งจะเห็นว่าต่างกับคุณลักษณะของปัญญาที่เป็นการมุ่งมั่นที่จะตรวจสอบค้นหาความจริงอยู่ตลอดเวลา

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งของผู้เขียนถึงบทบาทของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา คือ ไม่จำเป็นที่ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาของบุคคลที่ได้ชื่อว่ามีปัญญานั้นจะต้องแสดงคุณลักษณะทาง

⁴³นอกจากสายตาที่ดีที่ยกตัวอย่างแล้ว คุณลักษณะ ‘ความมุ่งมั่นค้นหาความจริง’ ของปัญญานั้น ยังทำให้ปัญญาต่างจากคุณธรรมที่มีลักษณะร่วมกันอย่าง การคิดวิเคราะห์หรือการมีวิจารณ์ญาณด้วย โดยต่างกันในขณะที่การคิดวิเคราะห์หรือการมีวิจารณ์ญาณนั้นสามารถหยุดเมื่อรู้ว่าเป็นจริง แต่ปัญญายังสามารถพิจารณาต่อไปได้ อีกทั้งเนื้อหาของความเชื่อที่เหมาะสมกับแต่ละคุณธรรมก็ต่างกัน แต่อย่างไรก็ดีปัญญานั้นอาจประกอบด้วยคุณลักษณะทางสติปัญญาหลายอย่าง ซึ่งอาจมีการคิดวิเคราะห์หรือการมีวิจารณ์ญาณร่วมอยู่ด้วยได้

สติปัญญาออกมาตลอดเวลา จึงเป็นไปได้ที่การเป็นผู้มีปัญญานั้นจะไม่ต่อเนื่องหรือเกิดขึ้นตลอดเวลา ซึ่งอาจกล่าวได้ในอีกทางหนึ่งว่า เราจะเป็นผู้มีปัญญาก็ต่อเมื่อปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นแสดงคุณลักษณะทางสติปัญญาออกมา ซึ่งจากข้อสังเกตนี้จะสามารถนำไปช่วยตอบคำถามว่าปัญญาทำให้บุคคลสามารถเป็นผู้มีปัญญาได้อย่างไรได้ว่า เพราะปัญญาเป็นศักยภาพที่มีอยู่แล้วของมนุษย์ที่จะทำให้บุคคลสามารถเป็นผู้มีปัญญาได้ และเมื่อคุณลักษณะทางสติปัญญาของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาแสดงออกมาก็จะทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา ซึ่งในเบื้องต้นแล้วจะทำให้ผู้มีปัญญานั้นมีความเชื่อมั่นน่าเชื่อถือมากขึ้น

สุดท้ายจากที่กล่าวมาจะเห็นว่าคุณลักษณะทางสติปัญญาของผู้มีปัญญาที่แสดงออกมามีความสอดคล้องและไม่ขัดแย้งกับสถานะของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา ทั้งที่เป็นตัวคุณธรรมเชิงญาณวิทยาและเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ จึงกล่าวได้ว่าปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

3. บทสรุป ปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

จะเห็นได้ว่าปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาภายใต้แนวคิดของกลุ่มญาณวิทยาเชิงคุณธรรมนั้นมีความเป็นไปได้ เนื่องจากมีความสอดคล้องกันระหว่างคุณลักษณะของผู้มีปัญญากับคุณลักษณะของผู้มีคุณธรรมเชิงญาณวิทยา โดยปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา มีสถานะเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อไม่อยู่ในสถานะที่เป็นตัวความรู้ เนื่องจากบุคคลผู้มีปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยานั้นยังคงสามารถที่จะมีความเชื่อที่เป็นเท็จได้ แต่ปัญญานั้นก็จะยังคงเป้าหมายของการเป็นเหตุผลสนับสนุนความเชื่อที่จะทำให้ความเชื่อนั้นน่าเชื่อถือมากขึ้น ทั้งนี้กระบวนการของการเกิดขึ้นของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาเป็นกระบวนการของการเกิดขึ้นของศักยภาพของมนุษย์ที่ทำให้สามารถเข้าถึงความจริงมากขึ้น ผ่านการทำให้ความเชื่อของบุคคลนั้นน่าเชื่อถือ มีเหตุอันควรให้เชื่อว่าเป็นจริง และทำให้บุคคลนั้นสามารถเป็นผู้มีปัญญาได้

อาจกล่าวได้ว่าปัญญาทำให้บุคคลสามารถเป็นผู้มีปัญญาได้ เนื่องจากปัญญาเป็นศักยภาพที่มีอยู่แล้วของมนุษย์ที่จะทำให้บุคคลสามารถเป็นผู้มีปัญญาได้ และเมื่อคุณลักษณะทางสติปัญญาของปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาแสดงออกมาก็จะทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา ซึ่งในเบื้องต้นแล้วจะทำให้ผู้มีปัญญานั้นมีความเชื่อที่น่าเชื่อถือมากขึ้น โดยปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยาข้างต้น ทำให้ความเชื่อนั้นน่าเชื่อถือมากขึ้นได้เนื่องจาก ความเชื่อที่เหมาะสมที่จะใช้ปัญญาเป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยามีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดความรู้แบบไตร่ตรอง ซึ่งเป็นความรู้ที่ต้องตั้งใจให้เกิดขึ้น และจากลักษณะของความรู้แบบไตร่ตรองทำให้ต้องมีการกระทำบางอย่างที่แสดงออกมาเป็นลักษณะนิสัยเชิงสติปัญญาเพื่อทำให้ความเชื่อนั้นน่าเชื่อถือและเข้าใกล้การเป็นความเชื่อที่เป็นจริงมากขึ้น ซึ่งปัญญาในฐานะคุณธรรมเชิงญาณวิทยา

ก่อให้เกิดความรู้ได้เพราะเป็นกระบวนการที่ได้มาซึ่งความเชื่อที่จริงโดยมีปัญญาเป็นเหตุผลสนับสนุนให้ควรเชื่อว่าเป็นจริง โดยปัญญานั้นจะทำให้ความเชื่อที่มั่นคงและน่าเชื่อถือ และถ้าความเชื่อที่นั้นเป็นจริงก็จะเรียกได้ว่าเป็นความรู้ ภายใต้เงื่อนไขว่าความเชื่อที่จริงนั้นจะต้องเกิดได้จากปัญญา

รายการอ้างอิง

- Battaly, Heather, "Intellectual virtue and Knowledge." In Stephen Hetherington and Markos Valaris (Eds.), *Knowledge in Contemporary Philosophy*. London: Bloomsbury Academic, 2019.
- Code, Lorraine. *Epistemic Responsibility*. Hannover NH: University Press of New England, 1987.
- Greco, John. "Virtue in Epistemology," In Paul K Moser (Eds.), *Oxford Handbook of Epistemology*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Montmarquet, James. "Epistemic Virtue and Doxastic Responsibility." *American Philosophical Quarterly* 29,4 (1992): 331-341.
- Plato. "Socrates' defense (Apology)." In Hamilton Edith and Cairns Huntington (Eds.), *The Collected Dialogues of Plato*. Princeton New Jersey: Princeton University Press, 1961.
- Ryan, Sharon. "Wisdom." In Keith Lehrer, B. Jeannie Lum, Beverly A. Slichta, and Nicholas D. Smith (Eds.), *Knowledge, Teaching, and Wisdom*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1996.
- Ryan, Sharon. "What Is Wisdom?" *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition* 93,2 (1999): 119-139.
- Sosa, Ernest. *A Virtue Epistemology Apt Belief and Reflective Knowledge Volume I*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Sosa, Ernest. *A Virtue Epistemology Apt Belief and Reflective Knowledge Volume II*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Sosa, Ernest. "Intellectual virtue in perspective," In Ernest Sosa, *Knowledge in perspective selected essays in epistemology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Sosa, Ernest. "The Raft and the Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge (1980)," In Ernest Sosa, *Knowledge in perspective selected essays in epistemology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Zagzebski, Linda. *Virtues of the Mind: An Inquiry Into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.